

A kontinentális jogrendszerek

Szerző: KELEMEN Katalin, MEZEI Péter

Affiliáció: egyetemi docens (docent), Örebro universitet (Svédország); egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem (Magyarország), címzetes egyetemi docens (dosentti), Turku Egyetem (Finnország)

Rovat: Jogösszehasonlítás

Rovatszerkesztő: FEKETE Balázs

Lezárás dátuma: 2023.03.31

Idézési javaslat: KELEMEN Katalin – MEZEI Péter: „A kontinentális jogrendszerek” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Jogösszehasonlítás rovat, rovatszerkesztő: FEKETE Balázs) <http://ijoten.hu/szocikk/a-kontinentalis-jogrendszerek> (2023). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

Kontinentális jogrendszerek alatt szűkebb értelemben azon európai országok jogát értjük, amelyek a római jog, a kánonjog és a kereskedők szokásjogának ötvözetéből a középkorban kifejlődő „közös jogból”, a *ius communé*ből fejlődtek ki. Ezen európai országok körét hagyományosan két nagy csoportra oszthatjuk: a római-francia és a német-germán irányt követő országokra. A kontinentális jogcsaládba sorolhatók azok az országok is, amelyek a francia vagy német magánjog átültetésével az európai mintához közelítő jogrendszereket fejlesztettek. A kontinentális jogrendszerek jellegadó kritériumai között tartjuk számon a kodifikáció (a jog átfogó törvények útján történő szabályozása) ideáját, a jogász hivatás osztottságát, a közjog és magánjog éles elhatárolását, valamint a bírói esetjog háttérbe tolását. A kontinentális országok igazságszolgáltatása – a hozzá kapcsolódó alkotmánybírói normakontroll intézményével – ugyancsak sajátos jellegzetességekkel bír, és éles elhatárolást tesz lehetővé a világ másik meghatározó jogcsaládjától, a common law jogrendszerektől.

Tartalomjegyzék

1. **A kontinentális jogrendszerek fogalma és földrajzi elhelyezkedése**
2. **A kontinentális jogrendszerek története**
 - 2.1. A kontinentális jogrendszerek ókori előképe
 - 2.2. A *ius commune*: egy „közös jog” a középkori Európában
 - 2.3. Az abszolutizmus és a felvilágosodás eszméinek hatása
3. **A kontinentális jogrendszerek jellegadó kritériumai**
 - 3.1. A kodifikáció
 - 3.2. A törvények és az esetjog kapcsolata
 - 3.3. A közjog és a magánjog elkülönülése
 - 3.4. Igazságszolgáltatási sajátosságok
 - 3.5. A jogásképzés és a jogász hivatásrendek
4. **A kontinentális jogrendszerek hatása más jogrendszerekre**
5. **Záró gondolatok**

1. A kontinentális jogrendszerek fogalma és földrajzi elhelyezkedése

[1] A kontinentális jogrendszerek kifejezés az európai kontinens jogrendszereire utal, és elsősorban a brit-ír szigetek, valamint az egykor az angol koronához tartozó ->[common law jogrendszerektől](#) való megkülönböztetés kontextusában használatos. A nemzetközi összehasonlító jogi irodalom a kontinentális jogrendszereket legfőképp *civil law* jogrendszerekként emlegeti, és a *common law* és a *civil law* jogrendszerek „markáns szembeállítását viszonylag állandó elemnek tekinthető”^[1] a ->[nyugati jogokról](#) szóló tudományos diskurzusban. Míg azonban a *common law* jogrendszerek beazonosítása nem okoz(ott) különösebb fejtörést a jogrendszereket osztályozó komparatisták számára (->[a jogrendszerek osztályozása](#)), hiszen az a valaha az angol koronához tartozott területek jogrendszereinek túlnyomó többségét foglalja magában, a kontinentális jogrendszerek osztályozása tekintetében több eltérő véleménnyel találkozhatunk. Amiben minden komparatista egyetért az az, hogy a kontinentális jogrendszereket a francia és a német jog hatása dominálja. Éppen ezért több szerző is megkülönböztet a *civil law* jogcsaládon belül egy római-francia és egy német-germán alcsoportot.^[2]

[2] Vannak azonban olyan területek, melyek földrajzi értelemben az európai kontinens részei, jogrendszerüket mégsem sorolja vagy sorolta minden osztályozás a *civil law* jogcsaládba. A legkézenfekvőbb történelmi példa a kelet-európai jogrendszerek, melyek a szovjet marxista-leninista ideológia hatásának (vagy kikényszerítésének) köszönhetően a XX. század jelentős hányadában külön jogcsaládot alkottak az összes jelentős osztályozásban (->[kelet-közép-európai és posztszocialista jogrendszerek](#)). A szocialista diktatúra vége után, az 1990-es évek óta, a kelet-európai jogrendszerek újraosztályozása komoly kihívást jelentett, és részben hozzájárult a jogrendszerek osztályozásának, mint tudományos tevékenységnek a hanyatlásához.^[3] A komparatisták között nem alakult ki e tekintetben konszenzus. Hasonló módon hiányzik a konszenzus az észak-európai államok (Skandinávia, Finnország és Izland) jogrendszereinek klasszifikációja tekintetében. Míg vannak szerzők, akik speciális *civil law* jogrendszereknek tekintik őket, több sajátos jellemzőjük is azt indokolja külön jogcsaládként kezelésük. Olyanok is vannak, akik vegyes jogrendszerekként tekintenek rájuk (->[vegyes jogrendszerek](#)).^[4] Ez a szócikk a hagyományos, nyugat-európai *civil law* jogrendszerek alapján mutatja be a kontinentális jogrendszereket, és ezért elsődlegesen a római-francia és a német-germán jogrendszerek elemzésére fókuszál. A kontinentális jogcsaládba sorolhatók azonban azok a nem európai országok is, amelyek a francia vagy német magánjog átültetésével az európai mintához közelítő jogrendszereket fejlesztettek.

2. A kontinentális jogrendszerek története

2.1. A kontinentális jogrendszerek ókori előképe

[3] Viszonylag köztudott tény, hogy a kontinentális jogcsalád egyik meghatározó előfutára a római jog. Bár nem beszélhetünk az ókori római jog és a mai európai jogrendszerek közötti jogfolytonosságról, a XI. században indult jogfejlődés egyik jelentős hajtóereje volt a keletrómai Jusztiánusz császár nevéhez fűződő *Corpus Juris Civilis* újbóli felfedezése. A római jog valójában esetjogi rendszerként működött egészen a Nyugatrómai Birodalom bukásáig, i. sz. 476-ig. Az i. sz. VI. században Jusztiánusz császár rendelte el az addigra felgyülemlett nagy mennyiségű joganyag összefoglalását egy könyvben. Ennek a munkának az eredménye lett a *Corpus Juris Civilis*, mely császári rendeleteket, a legelismertebb jogtudósok (az ún. *jurisconsulti*) válogatott véleményeit és Gaius jogtudós tankönyvét foglalta magában. Ez a *Corpus* volt az írott és rendszerezett jog első ékes példája Európában.

2.2. A *ius commune*: egy „közös jog” a középkori Európában

[4] A Nyugatrómai Birodalom bukása után, az i. sz. V. század végétől Nyugat-Európa sok kisebb, etnikailag színes királyságra és városállamra oszlott. Az európai középkori feudális társadalmakban a „személyesség elve” érvényesült, melynek alapján egy központosított általános jogrend helyett a helyi közösségek és a vallás határozta meg, hogyan oldották meg a felmerülő jogvitákat. Így a germán hódítók is tovább alkalmazták a római jogot, vagy legalábbis annak egy „vulgarizált”, azaz egyszerűsített változatát az „őslakosokra”, míg saját magukra a germán szokásjogot tekintették érvényesnek. A szofisztikáltabb *Corpus Juris* azonban, melyet Jusztiniánusz császár a Nyugatrómai Birodalom bukása után adott ki a Keletrómai Birodalomban, sosem volt Nyugat-Európában hivatalosan hatályban. Azt csak sokkal később, a XI. század folyamán fedezték fel újra és kezdték el tanítani, legelőször az 1088-ban alapított Bolognai Egyetemen.

[5] Az V. és XI. század között a kontinentális jogot tehát sokszínűség (partikularizmus) és az egységesség teljes hiánya jellemezte, mely nagymértékű jogbizonytalansággal járt. A jog önkényességét erősítette az is, hogy nem léteztek racionalitáson alapuló bírói eljárások és bizonyítási formák, hanem a jogvitákat istenítélet,^[5] párviadal vagy eskük segítségével döntötték el. A fordulópontot a X–XI. század gazdasági fellendülése jelentette, mely egyrészt a kereskedők részéről megteremtette az igényt egy kiszámítható és egységes szabályrendszerre, másrészt mind tudományos, mind művészeti újjászüléshez is vezetett a XIV. század végétől (innen a kifejezetten ennek a korszaknak a megnevezésére megalkotott „reneszánsz” szó). Angliával ellentétben (->[common law jogrendszerek](#)) viszont a kontinensre ebben az időszakban még nem volt jellemző a fejlett és központosított bürokrácia, és a kisebb-nagyobb hatalommal bíró uralkodók nem avatkoztak bele a magánszemélyek közötti jogviták eldöntésébe. Ezeket a jogvitákat továbbra is a szokásjogok alapján döntötték el a helyi közösségek bírónak kinevezett tagjai.

[6] A római származású őslakosok szokásjogában – melyet kezdetben a germán hódítók is összegyűjtöttek és írásba foglaltak bizonyos területeken, hogy a meghódított népeket hatékonyan kormányozhassák^[6] – és a keletrómai *Corpus Juris Civilis*ben tovább élő római jog a XI. századtól kezdett el újra központi szerepet játszani Európa történetében. A római jog kifinomult, részletesen kidolgozott fogalomrendszere és jogi technikái tökéletes eszköznek bizonyultak a kiszámítható és egységes jogot kereső korabeli jogászok számára. A jog mint tudomány felvirágzása is ebben az időszakban vette kezdetét az Itáliában, illetve később francia és német területeken alapított egyetemeken. A jogtudósok a római jogot rendszerezték és magyarázták, annak fogalomrendszerét továbbfejlesztették. Az egyetemekre a kontinens minden tájáról érkező diákok aztán az ott megszerzett tudást otthon hasznosították mind az igazságszolgáltatásban, mind az uralkodói udvarokban.

[7] Ezzel egyidejűleg azonban, a középkori Nyugat- és Közép-Európában, a több kisebb-nagyobb királyság és városállam mellett, létezett egy erősen központosított hatalom is: a keresztény egyház. Az egyház maga is őrizte és alkalmazta a római jog számos jogintézményét és jogelvét, kiegészítve azt a keresztény vallás dogmáin alapuló elvekkel és intézményekkel. A szentírásból, az egyháztanácsok döntéseiből, az egyházatyák (köztük például Szent Ágoston) írásaiból és római jogi töredékekből álló kánonjog komoly jogegységesítő hatást gyakorolt Európában, különösen a protestáns egyházak XVI. századi kiválásáig. A római jog (elsősorban a *Corpus Juris Civilis*, és az azt elemző középkori jogtudósok írásai), a kánonjog és a kereskedők pragmatikus elveken alapuló, határokon átívelő szokásjoga, a *lex mercatoria*, alkották a korabeli európai közös jog, az ún. ->[ius commune](#) három összetevőjét. Mindhárom összetevő nyomait megtalálhatjuk a mai kontinentális jogrendszerekben. A római jog hatása erősen érezhető az európai polgári törvénykönyvekben, a *lex mercatoria* lett az „államosított” kereskedelmi jog alapja, míg a kánonjog leginkább az eljárásjogra volt hatással.

2.3. Az abszolutizmus és a felvilágosodás eszméinek hatása

[8] A középkori kontinentális jogrendszerekben a szokásjogok, a római jog, a kánonjog és a kereskedők joga mellett csekély szerepet kaptak a törvények. Az uralkodók, mint említettük, nem szóltak bele a magánjogi viták eldöntésébe. Törvényeik, még a IX. század után növekvő hatalmuk mellett is, a közigazgatásra, az adórendszerre és a büntetőjogra korlátozódtak. A jogrendszer tehát továbbra is töredezett és ezért kevéssé kiszámítható volt. Egy és ugyanazon jogvita eldöntésében több különböző jogforrást kellett alkalmazni.

[9] Az egyre erősödő központi hatalomnak nem volt érdeke a töredezettség fenntartása. A XVI–XVIII. század abszolutista uralkodói a jogforrások egyszerűsítését, valamint a jogalkotás és -alkalmazás „államosítását” tűzték ki célul. Az uralkodó azonban továbbra sem alkotott új magánjogi szabályokat, hanem megpróbálta a már létező jogforrásokat rendszerezni és egységes aktusokba foglalni (lásd XIV. Lajos francia király *ordonnance*-ait, azaz rendeleteit),^[7] hogy ezáltal konszolidálja a hatalmát, és elejét vegye annak, hogy a bírák túl nagy befolyásra tegyenek szert. Ebben az időszakban született meg és érlelődött tehát az a gondolat, hogy minden nemzetnek a saját hagyományait és kultúráját tükröző egységes jogrendszerre van szüksége. Az ezekben a századokban létrejött nemzetállamok a mai európai politikai és jogrend alapjait képezik.

[10] Ezzel párhuzamosan a reneszánsz kor intellektuális fellendülése és a keresztény egyházzal szemben erősödő ellenállás és kritika, mely a reformációhoz vezetett, a természetjog felvirágzását hozta magával. A természetjogi gondolkodás világi formában született újjá és terjedt el a XVII. századi európai gondolkodók körében. Ennek az új természetjognak a forrása tehát már nem Isten, hanem – Kant szavaival élve – a „tisztá ész”, azaz az emberi racionalitás. A természetjogi elveket valló korabeli jogtudósok amellet érveltek, hogy minden egyén egyenlőnek született és egyenlő jogokkal rendelkezik. Nem az uralkodó vagy a törvényhozó tehát a jogoknak a forrása. Következésképpen az uralkodó hatalma korlátozott, mert az egyének természetes jogait tiszteletben kell tartania.

[11] A természetjogi gondolkodás és a racionalitásba vetett hit nemcsak a jogtudósokat és filozófusokat, hanem a korabeli abszolutista uralkodókat is jellemezte. A XVIII. század a felvilágosult abszolutizmus kora, melyben többek között a porosz II. Frigyes és az osztrák Mária Terézia felismerte, hogy a jogrendszer racionalizálásához és egyszerűsítéséhez egy átfogó törvénykönyv kidolgozására van szükség (->kodifikáció). Míg ez a saját hatalmuk megszilárdítása végett is érdekükben állt, alapvetően az abba vetett hiten alapult, hogy az alattvalóik jólétét és boldogságát szolgálja (ezt nevezzük paternalizmusnak). Az 1794-ben hatályba lépett porosz törvénykönyv, az *Allgemeines Landrecht*, sikertelen próbálkozásnak bizonyult. Túl részletekbe menően próbálta szabályozni az alattvalók életét,^[8] és bár a természetjog alapelveit képviselte, egyidejűleg a feudális társadalom tükre is volt. Az osztrák törvénykönyv, az ABGB, egy hosszabb kodifikációs folyamat eredménye volt, és csak magánjogi szabályokat tartalmazott. Bár az elfogadásakor, 1811-ben, nem állt összhangban a korabeli társadalmi valósággal,^[9] az 1848-as forradalmi hullám által hozott változások (a röghöz kötöttség megszüntetése, a szólás- és sajtószabadság elismerése) segítettek abban, hogy az ABGB – módosításokkal ugyan, de – a mai napig hatályban van Ausztriában.

[12] A természetjogi gondolkodás legsikeresebb terméke azonban a francia forradalom által – politikai értelemben is lehetővé tett *Code civil* volt.^[10] Franciaországban az 1789-es forradalom győzelme után azonnal megindult a magánjog kodifikációja, bár ennek csak másfél évtizeddel később, Napóleon vezetése alatt lett eredménye 1804-ben. A kodifikációval elsősorban két célt kívántak elérni a forradalom hívei: egyrészt a francia jog egyesítését és ezáltal az állami szuverenitás megszilárdítását, másrészt a bírák hatalmának korlátozását. A forradalom kitörése előtt, a középkori Franciaországot (az ún. *ancien regime*, azaz az „régí rendszer” jogát) kettős jogi kultúra jellemezte: az északi területeken íratlan, germán eredetű szokásjog (a *droit coutumier*) volt érvényben, míg délen írott, római jogi elemeket is tartalmazó szokásjoggyűjtemények (a *droit écrit*) alapján döntöttek el a jogvitákat. A bíróságokat (akkori nevükön *parlement*-okat) azonban nem kötötte sem az íratlan, sem az írott jog, hatalmuk gyakorlatilag korlátlan volt. Általános érvényű, a konkrét jogvitan túlmenő szabályokat is alkottak, melyek a király és a nemesség érdekeit képviselték. A forradalmárok többek

között az ebből fakadó önkényesség ellen lázadtak, és mindent megtettek, hogy a jogot egységessé és kiszámíthatóvá tegyék, valamint hogy megkössék a bírák kezét, és kizárják számukra még a jogértelmezés lehetőségét is. Az állam vált a jog egyetlen forrásává. Közötte és az állampolgárok között közvetlen kapcsolat létesült, melybe sem az egyháznak, sem az *ancien regime*-ben domináns rendeknek nem volt beleszólása. A *Code civil* az állampolgárnak szólt, és az eredeti célkitűzés szerint olyan világosan és közérthetően megfogalmazott rendelkezéseket tartalmazott, hogy nem volt szükség jogászokra azok értelmezéséhez.

3. A kontinentális jogrendszerek jellegadó kritériumai

3.1. A kodifikáció

[13] A felvilágosodás korának tehát a jog területén az egyik legnagyobb vívmánya a ->kodifikáció volt. Ennek alapja az a meggyőződés volt, hogy a magánjog (és később más jogterületek) egységes törvénybe foglalása a leghatékonyabb módja bizonyos ideálok – mint a jogegyenlőség, a hatalmi ágak elválasztása, az állam és az egyház elválasztása és a nemzet egysége – megvalósítására. A ->*common law* jogrendszerekkel ellentétben, ahol a bíróságok progresszív jogfejlesztő szerepet töltek be, a kontinensen a bírák a felvilágosult és forradalmi ideológia ellenségeivé lettek kikiáltva. Az első (a porosz, az osztrák és a francia) törvénykönyvek elfogadása azt a célt szolgálta, hogy helyettesítve a középkori *ius communét*, egy merőben új, felvilágosult és racionális alapokon nyugvó, egységes jogrendszert hozzanak létre. A kodifikációval tehát megszűnt a kontinentális „közös jog”, és a helyét a különálló, egymástól világosan elhatárolódó nemzeti jogrendszerek vették át.

[14] A francia kodifikáció az egész világon követendő mintává vált a felvilágosodás értékeit képviselő jogalkotók számára. A kodifikáció a német nyelvű területeken is népszerűségnek örvendett, itt azonban forradalom és nemzeti egység hiányában a XIX. század elején komoly ellenállásba is ütközött a jogászok részéről. Különösen fontos szerepet játszott ebben az ellenállásban Carl Friedrich von Savigny jogtudós, a történeti iskola alapítója, aki szerint egy, a német népszellemet (*Volksgeist*) tükröző magánjogi kódex kidolgozását a német jogfejlődés történetének mélyreható tanulmányozása kell, hogy megelőzze.^[11] Ez mind a római jog, mind a germán szokásjog tanulmányozását igényelte, melyből a történeti iskola jogtudósai levezették a német jog alapvető elveit, fogalmait és szabályait. Ezek a tanulmányok szolgálták a kodifikáció alapjául az egységes Német Császárság megalakulása (1871) után. A *Bürgerliches Gesetzbuch* (BGB) névre hallgató, a mai napig hatályban lévő polgári törvénykönyvet 1896-ban fogadták el.

[15] A francia *Code civil*lel ellentétben a német BGB^[12] nem a közembernek, hanem a jogászoknak íródott. Mindkét törvénykönyvre jellemző azonban, hogy a hatalmi ágak elválasztására és a bírák hatalmának korlátozására törekedtek, valamint arra, hogy az általuk szabályozott jogágot, a magánjogot teljes szélességében lefedjék, tehát minden elképzelhető magánjogi jogvitára megoldást nyújtsanak. A kontinentális jogrendszerek kódexei tehát, akár egy forradalom, akár a jogtudomány termékei, az egységes nemzetállam létrejöttéhez járultak nagymértékben hozzá. Bár a *common law* jogrendszerekben is találunk példákat törvénykönyvekre – lásd a kaliforniai polgári törvénykönyvet vagy az egységes kereskedelmi törvénykönyvet (*Uniform Commercial Code*) az Egyesült Államokban –, ezek nem törekednek teljességre és kizárólagosságra.

[16] A kódexek (azaz törvénykönyvek) mellett ma már számos különálló törvény szabályoz speciális területeket. A legtöbb kontinentális jogrendszerben a polgári törvénykönyvön kívül kerül szabályozásra például a csődjog, a nemzetközi magánjogi jogviták eldöntésére vonatkozó hatásköri szabályok, a bankjog, a fogyasztók jogai és a szerzői jogok.^[13] Ezek részben kiegészítik a polgári törvénykönyvet, tehát az abban megfogalmazott általános szabályok, elvek és definíciók a speciális jogterületeken is érvényesek és alkalmazandók. A törvénykönyv azonban nem foglal el a kiegészítő, speciális törvénytől magasabb helyet a jogforrási hierarchiában, és elfogadásához nem szükséges

minősített többség a törvényhozó testületben. Az elmúlt fél évszázadban azonban egyre több olyan speciális törvény is megjelent a kontinentális jogrendszerekben, amelyek nem egyszerűen kiegészítik a polgári törvénykönyvet, hanem azzal rivalizálnak, külön, önálló fogalomrendszert kialakítva, és eltávolodva a hagyományos liberális magánjogi ideáltól. Eklatáns példája ennek a munkajog, mely nem annyira a törvényhozó jogtudományi alapokon nyugvó terméke, mint inkább a munkáltatók és a munkavállalók érdekei közötti közvetítés és kompromisszum eredménye. Nem véletlenül hívják az ilyen típusú speciális törvényeket magukat is törvénykönyveknek vagy kódexeknek.^[14]

3.2. A törvények és az esetjog kapcsolata

[17] Elsősorban a már említett történelmi okokból kifolyólag a kontinentális jogrendszerekben más a törvények és az esetjog kapcsolata, mint a *common law* jogrendszerekben. Bár mindkét jogi kultúrában a törvények felülírják a bíró alkotta jogot, a *common law* jogrendszerekben hiányoznak a kódexszerű, elvont fogalmakkal és általános jogelvekkel operáló törvények, és a törvényeket úgy alkotják, hogy azok lehetőleg ne kerüljenek konfliktusba az évszázadok során kialakított esetjoggal, hanem azt csak kiegészítsék. A kontinentális jogrendszereket ennek épp az ellenkezője jellemzi. Mint említettük, a kodifikáció elsődleges célja éppen a bírói hatalom korlátozása volt. Ebből logikusan következik, hogy a kontinentális jogrendszerek nem ismerik el a precedensszabályt, aminek értelmében a korábbi bírói döntések kötelező erővel bírnának új, hasonló esetek eldöntésében. A precedensszabály formális hiányát azonban nagymértékben kompenzálja a jogbiztonság és a jogegyenlőség elve, melyek értelmében a bírák hasonló eseteket hasonló módon kell, hogy eldöntsenek, és döntéseiknek kiszámíthatóknak kell lenniük.^[15] Ezenkívül a törvénykönyvekben olyan elvek és ún. generálklauzulák is megtalálhatóak, mint például a jóhiszeműség (*bona fide*) és a *vis maior* fogalma, amelyek elvontan megfogalmazott jogelvek és így teret hagynak a jogértelmező számára a konkrét esetekben való alkalmazásukkor. Ez szintén növeli a bírói jogalkalmazás jelentőségét.

3.3. A közjog és a magánjog elkülönülése

[18] A kontinentális jogrendszerekben, ->a *common law* jogrendszerekkel ellentétben, már Jusztiniánusz *Corpus Juris* óta markánsan jelen van a közjog és a magánjog, mint két különálló jogterület szétválasztása. Az általánosan elfogadott felfogás szerint a magánjog a magánszemélyek közötti jogviszonyokat, míg a közjog az állam és az állampolgárok közötti jogviszonyokat szabályozza. Ez a megkülönböztetés a kodifikáció eredményeképpen csak erősödött. A forradalmi ideológia azt vallotta, hogy a polgári törvénykönyvek fő funkciója a tulajdonhoz való jog és a szerződési szabadság biztosítása az egyének számára. A XIX. században elfogadott kódexek az állam és az egyének között közvetlen kapcsolat teremtését tűzték ki célul, és az esetleges köztes csoportokról nem vettek tudomást. A szakszervezetek csak a század vége felé váltak jelentős politikai és gazdasági tényezővé, valamint a jóléti állam csírái is csak később, a XX. század elején jelentek meg. A XIX. századot a gazdasági liberalizmus dominálta, melyben az állam gazdasági szerepe az egyének szabadságának biztosítására korlátozódott, és azon a hiten alapult, hogy ily módon biztosítható egy harmonikus és egyenlő társadalom és növekvő jólét.^[16]

[19] Ennek következtében a jogászok és jogtudósok körében is megszilárdult az a meggyőződés, hogy minden törvényt a közjog és magánjog kategóriába lehet sorolni. Ez hatással volt magára a kodifikációra is, melyet a közjog-magánjog szétválasztása alapvetően meghatározott és alakított. A magánjog területén elfogadott fogalmakat, definíciókat és jogintézményeket a közjog területén nem alkalmazták, a jogtudományban két teljesen különálló és önálló világot kezdett el alkotni ezt a két jogterület, melynek hatása a mai napig érezhető a jogtudományban és a ->**jogászképzésben**. A közjog kezdetben elsősorban az állam szervezetét és a hatalmi ágak elválasztását szabályozó alkotmányjogból és az állampolgárok és az állami szervek közötti jogviszonyokat szabályozó

közigazgatási jogból állt. Míg a magánjog az egyének között egyenlő kapcsolatokat feltételez, a közjog logikája az állam felsőbbrendűségén, tehát az állam és az egyén közötti hierarchikus viszonyon alapul.

[20] A közjog és a magánjog közötti elkülönülés több ponton tükröződik a bírósági szervezetben is. A kontinentális jogrendszerek külön közigazgatási bíróságokkal rendelkeznek, melyeknek francia mintára több országban saját legfelsőbb bírósága is van.^[17] Részben ezzel magyarázható a különálló alkotmánybíróságok létesítése is. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a közigazgatási bíróságoknak nem kellene magánjogi kérdésekkel foglalkozniuk, vagy hogy az ún. rendes bíróságok előtt ne merülnének fel közjogi kérdések, ami a gyakorlatban a közjogi és magánjogi kérdések különválasztása számára is gyakran kihívást jelent. Hasonló ellentmondás, hogy a rendes bíróságok hatáskörébe tartoznak a büntetőügyek, miközben a büntetőjog hagyományosan közjogi területnek számít.

[21] A XX. századi fejlemények alapjaiban rengették meg a közjog-magánjog dichotómia alapjait. Az állam egyre aktívabb szerepet vállalt a gazdaságban és a társadalom kiszolgáltatottabb tagjainak védelmezésében, a privát autonómia rovására. Az utóbbi több mint száz évben a magánjog közjogiasításának lehettünk tanúi, mely többek között azt jelenti, hogy az egyének jogai – köztük a tulajdonhoz való jog és a szerződési szabadság – a köz érdekében korlátozhatók. Jelentősen nőtt a közéleti funkciót is betöltő üzleti szereplők száma. Elég a bankokra, a médiára és az áramszolgáltatókra gondolni. Ugyanakkor az állami szereplők is egyre nagyobb mértékben vesznek részt közvetlenül kereskedelmi és ipari jogügyletekben, melyekben a magánjog által szabályozott szerződési formákat használják. A közjog is átment tehát egy bizonyos mértékű „magánjogiasításon”.^[18]

3.4. Igazságszolgáltatási sajátosságok

[22] A két klasszikus kontinentális európai jogrendszeralcsoport között kevés olyan területen lehet nagyobb eltérést észlelni, mint az eljárásjog. Ez a különbség mind történeti okokkal, mind a modern (elsősorban alkotmányjogi) fejlődés sajátosságaival is magyarázható. Általában elmondható, hogy a két jogrendszeralcsoport igazságszolgáltatási rendszere – a hozzájuk kapcsolódó alkotmánybírósági normakontrollal kiegészülve^[19] – lényegesen eltér a *common law* mintájától, ugyanakkor legalább a polgári eljárásjog területén a francia modellnek az angolszász mintához való közelségét figyelhetjük meg.

[23] A kontinentális büntető- és polgári eljárásjogot az inkvizitórius, vagyis a „vádelyi” rendszer jellemezi. Köblös Adél kiváló összefoglalója szerint

az inkvizitórius rendszer általános jellemzője a[z adversárius rendszerrel szemben], hogy bár többé-kevésbé elismeri a felek rendelkezi jogát a per tárgya felett, az eljárás fő irányítója mégis a bíró, aki aktívan részt vesz mind a tárgyalás előtt, mind a tárgyaláson a per „vitelében”, túlléphet a felek által felkínált bizonyítási indítványokon, a felek által felhozott tényeken, különösen ott, ahol ezt szélesebb társadalmi érdekek megkívánják. A hivatalbóli bizonyítás nem ismeretlen és nem idegen az inkvizitórius rendszertől, a jogértelmezésre vonatkozó egyéni kutatások pedig követelményként állnak a bíró előtt. A pert nem a felek csatájaként fogják fel, bár a per alapvető funkciója ugyancsak a jogvita megoldása. Az anyagi jog mindenkor dominanciája megköveteli, hogy amennyire csak lehet egy „objektíve is igazságos” ítélet szülessen.^[20]

A francia polgári eljárásjogban ezzel együtt is erőteljesen megfigyelhető az adversárius rendszer lényege: a peres felek szerepe az eljárás számos részelemében, például a kézbesítésben vagy a

bizonyításban.

[24] Egyet kell értenünk Jolowitzcal, aki szerint napjainkban egyetlen eljárásjogi szisztéma sem kategorizálható kizárólag inkvizitórius vagy adverzárius rendszerként. Valamennyi rendszer kölcsönöz más országok mintáiból, hogy a lehető leghatékonyabb gyakorlat fejlődhesen ki.^[21] Erre lehet példa a Magyarországon bevezetett „korlátozott precedensrendszer”.^[22] Ezzel együtt is a hagyományos kontinentális európai eljárásjogi rendszerek számos jellegadó sajátossággal rendelkeznek, ideértve a felek rendelkezési és indítványozási jogát, az eljárás közvetettségét és írásbeliségét; azzal, hogy a bíró szerepe kiemelkedő például a tárgyalás vezetésében, az indítványok elfogadásában, a szakértői vélemény beszerzésében. A néprésztétel elve is más logika mentén érvényesül: az angolszász világban az esküdtek szerepe a bizonyításra korlátozódik, az európai kontinensről ismert esküdtek vagy ülnökök azonban az ítélethozatalban is aktív szerephez jutnak.

[25] A bírósági hierarchia (pontosabban hierarchiák) csúcsán elhelyezkedő fórumok hatásköre látványos eltérést mutat a római-francia és a német-germán jogrendszereken belül. Egyrészt Franciaországban, a már említett, a bírókkal szemben fennálló bizalmatlanság okán, még a forradalom alatt elismerést nyert az az elv, hogy a rendes bíróságok nem bírálhatják felül a közigazgatási döntéseket, ami maga után vonta a „rendes” és a közigazgatási bíróságok különválasztását. A rendes és a közigazgatási bíróságok elhatárolása a német-germán jogrendszerekben is hagyományosan megtörtént. A francia Semmítőszék (magánjogi és büntetőjogi ügyekben) és Államtanács (a közigazgatási területen) ugyanakkor kizárólag rendkívüli, ún. „kasszációs” hatáskörrel bír: kizárólag a másodfokú bíróság által hozott ítéletek jogszerűségét vizsgálhatja. Ennek keretében pedig vagy helyben hagyják vagy megsemmisítik az alsóbb fokú ítéletet, ám annak megváltoztatására nincs lehetőségük. Ezzel ellentétben a német rendszerben a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság az alsóbb fokú ítéletek megváltoztatására is jogot kapott. Ugyancsak látványos különbség, hogy – mint már említésre került – a francia Államtanács történelmi okokkal magyarázhatóan a jogalkotás folyamatában is szerephez jut, mivel előzetesen véleményezi a jogalkotási javaslatok egy részét.

[26] Hasonlóképp éles az eltérés a laikus elem részvételével a francia és a német bírósági eljárásokban. A francia modellben, büntetőügyekben, a néprésztétel elve az „esküdtbíróságok” keretei között valósul meg. E bíróságok elsőfokú, de a legsúlyosabb bűncselekmények (büntettek) esetén eljáró, három hivatásos bíróból és kilenc – többfordulós, automatizált eljárás útján kiválasztott – esküdtből álló tanácsokat takarnak. Az esküdtbíróság számos hasonlósága mellett látványosan eltér az angol/amerikai modelltől. Ilyen főbb eltérésnek tekinthetjük, hogy az esküdtek kikérdezésének (*voir dire*) amerikai gyakorlatától eltérően a francia modellben az esküdtek kiválasztása automatizált, és nem teszi lehetővé a jelöltek előzetes kikérdezését.^[23] Bár az esküdtek elutasítására Franciaországban is lehetőség nyílik, ám az az amerikai típusú *voir dire* hiányában leginkább szimpátia alapon történik. Az esküdtbíróságok a tény- és jogkérdésekben egyaránt döntenek, egyhangúság helyett ráadásul egyszerű vagy minősített többséggel.^[24] Az esküdtbíróságok döntésével szemben továbbá fellebbezésnek helye van az évezredforduló óta; ez esetben három szakbíró és tizenkét esküdt tanácsa bírálja el a jogorvoslati kérelmet.

[27] Németországban a néprésztétel elve az igazságszolgáltatásban a speciális szakértelemmel rendelkező ülnökök bevonásában érhető tetten. Első fokon a munkajogi és a szociális jogi bíróságokon egy bíróból és két^[25] ülnökből, a pénzügyi és a közigazgatási bíróságokon pedig három bíróból és két ülnökből álló tanácsok járnak el. Laikusok meghatározott büntetőjogi ügyekben is szerephez jutnak. A laikusok a hivatásos bírókkal teljesen megegyező jogkörrel rendelkeznek, függetlenséggel bírnak, ugyanúgy kérdéseket intézhetnek a felekhez, s a döntéshozatal során szavazatuk is ugyanannyit ér. Az ülnökök szakmai tapasztalataikra, képzettségükre tekintettel jutnak a hivatalukhoz. Így például a munkajogi bíróságokra a munkáltatók és a munkavállalók érdekképviselői szervei által választott személyek, a szociális jogi bíróságokra pedig az ügy tárgyától függően orvosok, szociális munkások, biztosítási társaságok munkatársai stb. kerülnek ülnököknek. Empirikus felmérések szerint ugyanakkor az ülnökök hatása az érdemi döntéshozatalra

3.5. A jogásképzés és a jogászi hivatásrendek

[28] A kontinentális európai országok jogásképzése szoros összefüggésben áll az adott rendszer múltjával és eljárásjogi rendszerével. Ennek megfelelően az európai országokban kiemelt helyet foglal el a jog dogmatikus/didaktikus oktatása, melyet kiegészít, de nem helyettesít a problémaorientált, gyakorlati képzés. Sőt, a gyakorlati képzésre – az egyetemi tanulmányok alatt teljesítendő gyakornoki és/vagy kötelező szakmai gyakorlati időszakon kívül – hagyományosan a diplomaszertést követő időszakban kerül sor. A kontinentális jogásképzés ráadásul – az amerikai posztgraduális logikától eltérően – első diplomás képzés. Általában véve a felsőoktatás területén európai sajátosság az ún. bolognai modell, vagyis az osztott (alap- és mester-) képzés. A jogásképzés terén azonban nem vált egyeduralmódóvá a bolognai modell. Olyannyira, hogy miközben a francia jogásképzés eszerint alakul, addig a német, a magyar, de még a modern olasz jogi oktatás is megmaradt osztatlan jellegűnek. A továbbiakban tekintsük át a kiemelten vizsgált francia és német modell néhány jogásképzéssel kapcsolatos sajátosságát.

[29] A francia jogásképzés elitistának tekinthető abban az értelemben, hogy a számottevőbb állami karrierrel kecsegtető képzéseket „nagy iskolák” („*Grand Écoles*”) szervezik. Ilyen a politikatudományok területén a Science Po, illetve az államigazgatás esetén – 2021 végéig – a l'École Nationale de l'Administration (ENA).^[27] Természetesen a hagyományos jogásképzésre számtalan további egyetem jogi karán beiratkozhatnak az érettségizett hallgatók. A francia modellben a gyakornoki évek alatt (*stagiaire*) vagy – kiemelt jogászi hivatások esetén – további intézményes képzés keretében (például bírók esetén ez a bordeaux-i Nemzeti Bíróképző Iskola) kerül sor a gyakorlati tudás megszerzésére. Az ügyvéddé válás további feltétele egy speciális, ügyvédi képzés (*le concours national de formation des avocats*) sikeres teljesítése.

[30] A német Alaptörvény alapján az oktatási ügyek szabályozásában az egyes tartományok teljes autonómiával bírnak, ezért az egyes rendszerek között komoly eltérések mutatkozhatnak. Mindenesetre közös sajátosság, hogy a jogásképzés „egységes”, vagyis valamennyi hallgató ugyanolyan (a bírói tisztség betöltésére alkalmassá tevő) képzésben részesül. A képzés két részből tevődik össze. Az első szakasz az elméleti és gyakorlati ismereteket (jogeset-megoldási szemináriumokat) ötvöző egyetemi tanulmányokat takarja, mely kifejezetten szakképzésként értékelendő, vagyis a köz- és a magánjog legfontosabb tárgyai javára alapvetően hiányoznak belőle az egyéb társadalomtudományi ismeretek. A tudományos szabadságra tekintettel a hallgatók a képzés magját adó fő tárgyakon felül teljes függetlenséget élveznek a tárgyak és az oktatók kiválasztásában. Az egyetemi képzés az első államvizsgálattal ér véget, melyet megelőzően három hónapos szakmai gyakorlatot is teljesíteni kell. Az államvizsga általában három részből tevődik össze (szakdolgozat, jogesetmegoldásból álló gyakorlati vizsga és a kötelező tárgyakat felölelő szóbeli vizsga). A képzés második szakaszában két éves, központilag szervezett és fizetéssel járó szakmai gyakorlaton kell részt venni, melyből a gyakornok kilenc hónapot bíróságon, hetet a közigazgatásban, négyet ügyvéd mellett, további négyet pedig az előzőek közül szabadon választott területen tölt el. Végül következik a második államvizsga, amely előfeltétele a teljes értékű jogásszá (*Volljurist*) válásnak.

[31] A jogászi hivatásrend a kontinentális európai országokban – összhangban a jogásképzés „elitista” jellegzetességeivel – osztott. Ennek megfelelően a jogász szakot sikerrel teljesítőknak már fiatalon, gyakorlatilag pályájuk kezdetén dönteniük kell arról, hogy milyen jogászi hivatás felé kívánnak továbblépni. A hivatásrendek között pedig viszonylag nehéz és ritka az utólagos átmenet. Ez nagyban köszönhető egyrészt a belső, kiegészítő képzéseknek (különösen a bírói és az ügyészi vonalon), másrészt az adott jogászi hivatás keretében elvégzendő feladatoknak. Így a bírósági feladata a pártatlan ítéletkezés, az ügyészi az állam, illetve általában véve a közérdek képviselése, az ügyvédi az ügyfél igazának a keresése, a közjegyzői a közhitelesség biztosítása. Összességében a jogászi

hivatásrendek a kontinentális jogrendszerekben specialisták, akik – hagyományosan – egy karrierutat járnak végig az egyetemi tanulmányok befejezését követően a nyugdíjazásig (sőt azon is túl).^[28]

[32] A francia jogban tovább él az a mítosz, hogy a bírók – a hagyományos montesquieu-i felfogás szerint – elsődlegesen „a törvény szavait kimondó szájak” („*la bouche de la loi*”), akik a jogszabályok helyes és pártatlan értelmezése útján kötelesek az eléjük került jogvitákat eldönteni. Ez tetten érhető a francia ítéletek rendhagyóan rövid terjedelmén, melyekben a bíróság kizárólag a jogszabályokra hivatkozik, és mellőzi minden egyéb jogforrás megemlítését, beleértve a precedenseket. A jog fejlesztését, a hatalmi ágak megosztásának elvéből is következően, meg kell hagyniuk a jogalkotó szerveknek (ez alól a Semmítőszék jogegységesítő gyakorlata sem jelent kivételt.) A francia nyelvben ugyanakkor mindazokat „bíróknak” („*magistrats*”) nevezik, akik az ítélezési folyamatban részt vesznek. Innen erednek azok a magyarul némiképp idegen kifejezések, mint az „ülő bírók” („*les magistrats du siège*”), akik a tényleges bírókat jelentik, és az „álló bírók” („*les magistrats du parquet*”), akik magyar fogalmaink szerint az ügyészek. Az ügyvédek hivatásrendjén belül 1971-ig létezett az angol mintához hasonló megosztottság. A bírósági eljárásokban szerepet vállaló ügyvédek „*avoué*”, az előkészítő és bíróságon kívüli, nem peres feladatokat pedig az „*avocat*” látta el. E megosztottságot papíron ugyan fél évszázada megszüntették Franciaországban, azonban a gyakorlatban máig érezhető bizonyos specializálódás az egyik vagy a másik irányba. Sőt, ennél is később történt meg a jogtanácsosok („*conseillers juridiques*”) beolvasztása az ügyvédi rétegbe. Bár a francia jog nem írja elő az ügyvédkényszert, a legfelsőbb szintű fórumokon kizárólag speciális engedéllyel rendelkező ügyvédek járhatnak csak el.

[33] A német jogász hivatás közel azonos módon épül fel, mint a francia. Az inkvizitórius eljárás jellegzetessége nyomán a bírák aktív irányítói a bírósági eljárásnak, különösen a bizonyítási szakaszban. Ugyanakkor az angol bírák reputációját messze nem éri el az övék, amit egyebek között relatíve magas számuk, és a pályára kerülésükkor meglévő csekély tapasztalatuk indokol, valamint az, hogy általános jelenség a tanácsban történő ítélezés, mely így háttérbe szorítja az egyéni ambíciókat. A német bírák általában véve nem specializálódnak egy-egy jogterületre. Bár kinevezésük a rendes vagy valamely speciális bíróságra szólhat, e bíróság hatáskörén belül bármely ügytípust tárgyalhatnak. Rendszeres továbbképzéseik ezért elengedhetetlenek, hogy az általuk ismert ügyszak egészében a lehető legnaprakészebb ismeretekkel rendelkezhessenek. E képzésekben és a fiatal bírósági titkárok képzésében nyújt segítséget a német Bíróakadémia (*Deutsche Richterakademie*).

[34] Az ügyészség Németországban is hierarchikusan épül fel, s elsődleges feladata az eljárás jogszerű lefolytatásának biztosítása és a közérdek érvényre juttatása. Ennek keretében azonban nem csupán a klasszikus büntető ügyszakban, de polgári jogi ügyszakban is szerephez jutnak. A büntetőeljárások vonatkozásában rendelkeznek ugyanakkor a legszélesebb hatáskörrel: szerepük kiemelkedő a nyomozati szakban, valamint a bizonyítékok összegyűjtésében. Jogukban áll előzetesen meghallgatni a tanúkat, a terheltet letartóztathatják, de a vádemelésről, illetve annak mellőzéséről is döntenek. Érdekes adat, hogy az ügyészeknek csak a húsz százaléka érintett a bírósági szakban. Az ügyészség felügyelete Németországban – a bíróságokhoz hasonlóan – az igazságügyi tárcához tartozik.

[35] Mivel a német jogászképzés egységes, ez az ügyvédi szakma tekintetében – a szövetségi ügyvédi törvény 4. §-a értelmében – azt eredményezi, hogy e hivatást csak az folytathatja, aki megfelel a bíróvá válás feltételeként megjelölt követelményeknek (*Befähigung zum Richteramt*). A bíróság előtti ügyvédi képviselő főszabály szerint kötelező, habár ez alól több kivétel is létezik, elsősorban az elsőfokú eljárások tekintetében. Kötelező a helyi ügyvédi kamarába, illetve a területileg illetékes regionális bíróság névjegyzékébe való felvétel, ez alapján viszont csak a helyi bíróságok előtti, illetve kivételes esetben a regionális bíróság előtti eljárási jog biztosított. A Szövetségi Legfelsőbb Bíróság esetében az eljárni jogosult ügyvédek számát törvény korlátozza, s e jogot a szövetségi igazságügyi miniszter csak egy külön bizottság által előterjesztett listán szereplő

személyek részére adhatja meg. További megkötés e téren, hogy az ügyvédek csakis az irányadó szövetségi törvényben meghatározott mértékű munkadíjat számolhatnak fel az ügyfelüknek, s amennyiben ettől eltérnek, a bíróságnak jogában áll korrigálni az összeget. (Viszont semmilyen korlát nincs a bíróságon kívüli képviselő és az ezért felszámolható ügyvédi munkadíj tekintetében.) Az angol *barristerek* és *solicitorok* vagy a régebben fennálló francia *avoués* és *avocats* közötti megkülönböztetés Németországban ismeretlen.

[36] Ugyancsak a kontinentális jogrendszerekre jellemző klasszikus jogász hivatásrend a közjegyzői kar. A régi magyar jogban „hiteleshelynek” nevezett közjegyzők olyan közhitelességgel felruházott hivatalos személyek, akik egyrészt állami feladatokat látnak el, másrészt az állampolgároknak pártatlan jogi segítséget nyújtanak például az okiratok szerkesztésével, tanúsítványok kiállításával, hiteles másolatok készítésével, közhiteles nyilvántartások vezetésével vagy letétek kezelésével.

4. A kontinentális jogrendszerek hatása más jogrendszerekre

[38] A kontinentális jogrendszerek, és elsősorban azok legjelentősebb termékei, a kódexek két módon tudtak tért nyerni a világ különböző részein. Egyrészt az Európán túli területek gyarmatosítása révén, kötelezővé téve a gyarmatosító hatalom törvényeinek alkalmazását a gyarmatokon, másrészt önkéntes recepció eredményeképpen.

[39] A francia *Code civil* kétségtől a legelterjedtebb polgári törvénykönyvi modell a világon, és ez azzal magyarázható, hogy az előbb említett mindkét módon terjedt. Elfogadásának idején, a XIX. század első évtizedében, a Francia Birodalom mind Európában, mind más kontinenseken (legfőképp Afrikában) jelentős területeket birtokolt. Napóleon a *Code civil*-t a meghódított európai területeken is bevezette, és bár ezek a területek (így Belgium és Hollandia) nem sokkal később visszacsatolták függetlenségüket, a francia törvénykönyv komoly nyomot hagyott a jogrendszerükben.^[29] Ugyanakkor a *Code civil* a maga jogán is rendkívüli népszerűségnek örvendett Franciaország határain túl. Ez volt az első olyan felvilágosult polgári törvénykönyv, amely sikeresen hozzájárult a feudális társadalom leépítéséhez és egy új, a jogegyenlőségen és szabadságjogokon alapuló társadalmi rend létrehozásához. Nagy szerepet játszott a *Code civil* népszerűségében az is, hogy az közérthető nyelvezeten íródott, és szándékán kívül ugyan, de teret hagyott a bírói értelmezésnek, adaptációnak. Így módon mintaként tekintettek rá a dél-európai államok (Olaszország, Spanyolország és Portugália), egyes kelet-európai államok (Románia és Bulgária), Egyiptom és a Közel-Kelet, Közép- és Dél-Amerika túlnyomó része. Továbbá mind az Egyesült Államokban, mind Kanadában található egy-egy tagállam (Louisiana, illetve Quebec), melyek jogrendszere – történelmi okokból – francia alapokon nyugszik, míg a szövetségi jogrendszer a *common law* jogcsaládhoz tartozik (->vegyes jogrendszerek).

[40] A BGB jelentősége más országok magánjogának a fejlődésére jelentősnek mondható, ám messze elmarad a *Code civil* térhódításához képest. Ezt a csekélyebb szerepet a terület kutatói elsődlegesen két nagy okkal magyarázzák. Egyrészt a BGB viszonylag későn (1896-ban) született meg, a XX. századra pedig már az államok jelentős többsége rendelkezett többé-kevésbé kiforrott nemzeti magánjogi kódexekkel. Másrészt a BGB nyelvezete is sokkal bonyolultabbnak tűnt a *Code civil*-hez képest. Ha ehhez továbbá hozzáadjuk azt, hogy Franciaország jelentősebb gyarmatbirodalommal rendelkezett a németeknél, illetve az európai neolatín országok jogfejlődésére is közvetlenebb hatást gyakorolt a XIX–XX. században, érthetővé válik, hogy a BGB-t miért lényegesen kevesebb helyen vették át. Ezen országok köre ennek ellenére sem csekély. Európán belül például közvetlen hatást gyakorolt a görög magánjogi kódex elfogadására, de az 1959-es magyar Polgári Törvénykönyv mintaadójaként is a BGB szolgált. Európán kívül leginkább Ázsiában nyert teret a pandektisták gondolkodásmódja, és a birodalmi Japán, majd – részben annak mintájára is – Kína fordult mintáért a BGB-hez a XX. század elején.

[41] Habár a jelen szócikk kifejezetten csak a francia és a német jogra kívánt fókuszálni, nem kizárólag ezen országok joga gyakorolt maradandó hatást más európai és a kontinensen kívüli országok jogának a fejlődésére. E tekintetben a legkiemelkedőbb példát az 1912-ben hatályba lépett svájci

Polgári Törvénykönyv (ZGB) jelentheti. A törvénykönyv világos nyelvezete, az általa alkalmazott generálklauzulák – és minden bizonnyal az ország nemzetközi jogi értelemben vett semlegessége is – szükséges volt ahhoz, hogy a ZGB-t kisebb-nagyobb mértékben követendőnek tekintsék saját modern magánjogi kódexeik elkészítésekor az olasz vagy a görög jogalkotók. Leghagyományosabban azonban a ZGB török magánjogra gyakorolt hatását szokás kiemelni. A Török Köztársaság I. világháborút követő kikiáltása után a modernizáció jegyében a Mustafa Kemal Atatürk vezette török kormány szinte szó szerint átemelte a ZGB-t.^[30]

5. Záró gondolatok

[42] Egyet kell értenünk Pierre Legranddal, aki szerint az európai „magánjogi” („civilian legal systems”) jogrendszerek messze nem tekinthetők egységesnek tartalmukat tekintve, ám végső soron mindannyian egy-egy változatát adják a gaiusi rendszernek.^[31] Ennek fényében – és praktikus okokból is – elegendőnek látszott a fentiekben csupán a két legfontosabb kontinentális európai jogrendszernek a jellegadó sajátosságait bemutatni. Ugyancsak egyetértve Legranddal, e jogi kulturális és felfogásbeli (vagy ahogy Legrand hívja, a *mentalité* terén megfigyelhető) különbségek^[32] világosan kijelölik a kontinentális és ->a *common law* jogrendszerek közötti éles elhatárolást. Ugyanakkor azt is láttatják, hogy világszerte milyen jelentős hatást gyakoroltak a kontinentális magánjogi kódexek és jogi gondolkodás egyes nemzetek jogi fejlődésére.

6. JEGYZETEK

[1] FEKETE Balázs: „Nyugati jog” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Jogösszehasonlítás rovat, rovatszerkesztő: FEKETE Balázs) (2022) [2].

[2] A legelső, XIX. század végi osztályozásokkal kezdve a XX. század közepén megjelent, Arminjon-Nolde-Wolff-féle osztályozáson át a múlt század talán legnépszerűbb, a német Konrad Zweigert és Hein Kötz nevével fémjelzett osztályozásig. Pierre ARMINJON – Baron Boris NOLDE – Martin WOLFF: *Traité de droit comparé I. Legal Monographs and Treatises* 10, 1950. és Konrad ZWIGERT – Hein KÖTZ: *An Introduction to Comparative Law*, ford. Tony Weir, Oxford University Press,³1998, 73.

[3] Katalin KELEMEN – Balázs FEKETE: „How Should the Legal Systems of Eastern Europe be Classified Today?” in Attila BADÓ et al. (szerk.): *International Conference for the 10th Anniversary of the Institute of Comparative Law, Lectiones Iuridicae* 11, Universitätsverlag, 2014, 197.

[4] Az észak-európai jogrendszerekről összehasonlító szemszögből bővebben lásd például Pia LETTO-VANAMO – Ditlev TAMM – Bent Ole Gram MORTENSEN (szerk.): *Nordic Law in European Context*, Springer, 2019.

[5] Például tűzpróba vagy vízpróba formájában, melyek azon a vallásos hiten alapultak, hogy Isten nem engedi az ártatlant vagy az igazat mondó embert megégni vagy megfulladni.

[6] Lásd *Lex Romana Visigothorum* (506) és később a *Siete Partidas* az ibériai félszigeten a XIII. században.

[7] Az 1673-ban kiadott *Ordonnance du Commerce* és az 1681-ben kiadott *Code de la Marine* lettek például az alapja a kereskedelmi jog és a tengerjog polgári jogtól való különálló szabályozásának a francia jogban. Lásd ZWEIGERT-KÖTZ (2. j.) 79.

[8] Ennek ékes példája a hermafroditák jogait szabályozó ALR 19–23. §. Ennek értelmében a 18. életév betöltése után a hermafroditának joga van szabadon megválasztani a nemét, ami a későbbiekben meghatározza a jogait. Amennyiben a hermafrodita nemválasztásától harmadik személy jogai függenek, ez utóbbi egy szakértői véleményt kérelmezhet, és a szakértő véleménye felülírhatja a hermafrodita nemválasztását. Az ALR a házastársak kölcsönös jogait is részletesen szabályozta. A 179. § értelmében a házastárs megtagadhatja a házastársi kötelességeinek teljesítését, amennyiben az az egészségére káros hatással lenne, illetve a 180. § értelmében a feleség elzárkózhat a nemi kapcsolattól a szoptatás ideje alatt.

[9] Az ABGB 16. §-a például kimondta: „Minden ember bír vele született, már magából az észből kivágló jogokkal, s azért személynek tekintendő. Rabszolgaság vagy örök szolgaság és ezekre vonatkozó hatalom gyakorlata ezekben az országokban meg nem engedtetik.” (Dr. Márkus Dezső gondozásában megjelent magyar fordítás, Budapest, Grill, 1907).

[10] ZWEIGERT-KÖTZ (2. j.) 85–97; Rodolfo SACCO: *Einführung in die Rechtsvergleichung*, Nomos, 2001, 213–214.

[11] ZWEIGERT-KÖTZ (2. j.) 139–141. A magyar jogirodalomból e vonatkozásban lásd különösen PESCHKA Vilmos: „Thibaut és Savigny vitája” *Állam- és Jogtudomány* 1974/3, 353–381.

[12] ZWEIGERT-KÖTZ (2. j.) 143–156.; SACCO (10. j.) 232.

[13] Egyes szerzők ezt „dekodifikációs” trendnek minősítik. Lásd John Henry MERRYMAN – Rogelio PÉREZ-PERDOMO: *The Civil Law Tradition*, Stanford University Press, 42019, 155.

[14] Lásd a Munka Törvénykönyvét a magyar jogban vagy a *Codice del lavoro*t az olasz jogban. Hasonló példák még a „fogyasztójogi kódex”, az „ipari tulajdon kódexe” és a „csődjogi kódex”.

[15] BADÓ Attila: „Bevezetés az angol jogrendszerbe” *Acta Juridica et Politica* 1993, 14.

[16] A gazdasági liberalizmus egyik korai képviselője volt az angol Adam Smith, akinek írásai komoly hatást gyakoroltak kora felvilágosult gondolkodóira. Lásd Adam SMITH: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Cannan ed., 1776.

[17] A francia *Conseil d'état*, azaz Államtanács, a forradalmi ideológiának megfelelően nemcsak az igazságszolgáltatásban, hanem a törvényhozásban is szerepet játszik. Egyik ága legfelsőbb közigazgatási bírósággént működik, míg egy másik ága (a hat tanácsból öt is) a kormány tanácsadója szerepét látja el.

[18] MERRYMAN-PÉREZ-PERDOMO (13. j.) 98–99.

[19] A német és a francia normakontroll azonban látványos eltérést is mutat. A német Szövetségi Alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht*) hatásköre magába foglalja ugyanis mind az előzetes, mind az utólagos (azon belül is absztrakt és konkrét) normakontroll lehetőségét. A francia Alkotmánytanács (*Conseil constitutionnel*) hatásköre azonban hagyományosan (a 2008-ban elfogadott alkotmányos reform 2010-es hatálybalépéséig) csak az előzetes normakontrollra terjed ki. A második világháború után felállított alkotmánybíróságok azonban, a francia Alkotmánytanács kivételével, mind a német modellt vették alapul.

[20] KÖBLÖS Adél: „Polgári eljárásjog itt és ott” *Kontroll* 2005/1, 12.

[21] J. A. JOLOWICZ: „Adversarial and Inquisitorial Models of Civil Procedure” *The International and Comparative Law Quarterly* 2003/2, 281–295.

[22] VIRÁG Csaba – VÖLCSEY Balázs: „A korlátozott precedensrendszer és a polgári perjog kapcsolata” *Magyar Jog* 2020/3, 125–135; SZABÓ Patrik: „»A törvény szövedéke.« Adalékok a korlátozott

precedensrendszer előkérdéseihez" *Magyar Jog* 2022/1, 47–52.

[23] A szó jelentése „igazat mondani”, és szerepe – vagyis az esküdtek kikérdezése és a válaszaik függvényében történő kiejtése az esküdtszékből – az amerikai jogrend kiemelkedő intézménye. Lásd részletesen BADÓ Attila: *Ártatlanok vagy bűnösök? Az Egyesült Államok esküdtszékeinek vitatott döntései*, SZTE ÁJTK Összehasonlító Jogi Intézet, 2016, 248–250.

[24] Minősített, nyolcfős többség kell a bűnösség megállapításához, egyszerű többség a büntetés kiszabásához, ugyanakkor ismételten minősített többség a legsúlyosabb büntetés kiszabásához.

[25] A szociális bíróságok előtt kivételesen, a kollektív szerződéssel kapcsolatos ügyekben négy ülök vehet részt az eljárásban.

[26] Stefan MACHURA: „Interaction between Lay Assessors and Professional Judges in German Mixed Courts” *Revue Internationale de Droit Pénal* 2001/1, 451–479.

[27] Az ENA helyét az közigazgatási hivatalnokok súlyos társadalmi elutasítottságából eredő kritikák nyomán 2022. január 1-ével az *Institut national du service public* (INSP) vette át.

[28] MERRYMAN-PÉREZ-PERDOMO (13. j.) 104–113.

[29] Belgiumban a *Code civil* 1804-től volt hatályban, míg a Németalföldön 1809-ben került bevezetésre, először kis mértékben a holland jogi hagyományokhoz adaptált formában, majd 1810-ben az eredeti formájában. Annak egy új változata, a belga polgári törvénykönyv (*Burgerlijk Wetboek*), csak nyolc évvel a függetlenség elnyerése után, 1838-ban lépett a helyébe.

[30] A svájci jog nemzetközi átvételéről lásd különösen Andreas B. SCHWARZ: *Das Schweizerische Zivilgesetzbuch in der ausländischen Rechtsentwicklung*, Schulthess & Co. A.G., 1950.

[31] Pierre LEGRAND: „European Legal Systems Are Not Converging” *The International and Comparative Law Quarterly* 1996/1, 63.

[32] LEGRAND (13. j.) 56–64.